

XÉT XỬ TRỰC TUYẾN VỤ ÁN DÂN SỰ - KINH NGHIỆM NƯỚC NGOÀI VÀ BÀI HỌC CHO VIỆT NAM

ĐẶNG PHƯỚC THÔNG

Trường Đại học Luật TP. Hồ Chí Minh

Ho Chi Minh City University of Law

Email: dpthong@hcmulaw.edu.vn

NGUYỄN VIỆT ANH LÂN

Trường Đại học Luật TP. Hồ Chí Minh

Ho Chi Minh City University of Law

Email: nvalan@hcmulaw.edu.vn

CHU THỊ THƠM

Tòa án nhân dân tối cao

Supreme People's Court

Email: chuthomlaw@gmail.com

Tóm tắt

Trong bài viết này, nhóm tác giả sẽ phân tích về phiên tòa xét xử sơ thẩm trực tuyến vụ án dân sự, từ đó xác định loại tranh chấp bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng áp dụng thủ tục xét xử trực tuyến. Đồng thời, nhóm tác giả cũng tìm hiểu kinh nghiệm của một số quốc gia trên thế giới làm cơ sở cho kiến nghị hoàn thiện quy định và áp dụng pháp luật của Việt Nam.

Từ khóa: xét xử trực tuyến, vụ án dân sự, người tiêu dùng

Abstract

In this article, the authors will analyze the online first instance trial of civil cases, thereby determine the type of consumer protection dispute for which online trial procedures are applied. At the same time, the authors analyze the experience of some selected countries as a basis for recommendations to improve the elaboration and applications of the related provisions in Vietnam's laws.

Keywords: online trials, civil cases, consumer cases

DOI: <https://doi.org/10.70236/tckhplvn.248>

Ngày nhận bài: 24/4/2024

Ngày duyệt đăng: 04/07/2024

Tòa án điện tử là một trong những giải pháp chuyển đổi số các hoạt động của Tòa án, trong đó, cốt lõi là chuyển đổi số hoạt động tố tụng để hình thành một phương án tố tụng mới trên nền tảng số.¹ Việc giải quyết tranh chấp trực tuyến trong hoạt động tố tụng được xác định là một tập hợp các quy trình cho phép giải quyết tranh chấp thông qua các cơ chế như internet hoặc một số dạng công nghệ cho phép giao tiếp ảo mà không yêu cầu các bên phải ở trong một phòng cùng nhau.² Đảng ta xác định công tác hiện đại hóa, tăng cường ứng dụng công nghệ

1 Tòa án nhân dân tối cao, “Báo cáo số 17/BC-TANDTC ngày 09/7/2021 về công tác ứng dụng công nghệ thông tin trong các hoạt động của Tòa án và định hướng xây dựng Tòa án điện tử”, tại Hội nghị: *Chuyển đổi số và định hướng xây dựng Tòa án điện tử đáp ứng yêu cầu cải cách tư pháp*, Hà Nội, ngày 14/7/2021.

2 Dispute Resolution Reference Guide, “Produced by Dispute Prevention and Resolution Division Department of Justice”, Canada, 2012, <https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/csj-sjc/dprs-sprd/res/drrg-mrrc/10.html>, truy cập ngày 20/3/2024.

thông tin trong hệ thống trợ giúp pháp lý là một nhiệm vụ bắt buộc thực hiện để xây dựng nền tư pháp chuyên nghiệp, hiện đại, công bằng, nghiêm minh, liêm chính, phụng sự Tổ quốc, phục vụ nhân dân.³ Tuy nhiên, để thực hiện nhiệm vụ khó khăn về giải quyết tranh chấp trực tuyến bằng con đường Tòa án điện tử, trước hết chúng ta cần xét đến sự tồn tại của hai điều kiện ở hoàn cảnh xã hội Việt Nam.

Thứ nhất, về điều kiện cần, xuất phát từ những yêu cầu của thực tiễn đặt ra sau đại dịch Covid-19 về sự nhanh chóng của hoạt động tố tụng giải quyết các tranh chấp có giá ngạch nhỏ, các bên cư trú/có trụ sở tại các địa điểm cách xa nhau, tranh chấp hay có yếu tố nước ngoài; cần xét xử kịp thời các vụ án để đảm bảo quyền, lợi ích hợp pháp của các bên; chống lãng phí do kéo dài thời gian giải quyết vụ án; giảm thiểu áp lực dồn án giải quyết vì lượng án tranh chấp ở các khu vực không đồng đều.

Thứ hai, về điều kiện đủ, sự bùng nổ của khoa học công nghệ thông tin và truyền thông thúc đẩy sự phát triển của mô hình giải quyết tranh chấp trực tuyến.⁴ Mô hình này được nhìn nhận như một cơ chế tư pháp phi tập trung, giải quyết nhanh và hiệu quả nhờ việc ứng dụng các công nghệ máy tính.⁵

Tổng hòa hai điều kiện nêu trên dẫn đến nhu cầu tất yếu⁶ mà nhóm tác giả nghiên cứu về xét xử trực tuyến vụ án dân sự (VADS) nói chung và VADS bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng (NTD) ở Việt Nam nói riêng. Đặc biệt trong lĩnh vực thương mại điện tử (TMĐT), tranh chấp của NTD là tranh chấp về chi phí nhỏ và số lượng tranh chấp lớn, khách hàng có xu hướng yếu thế hơn so với người bán về khả năng tài chính, tồn tại sự bất cân xứng về thông tin sản phẩm và khả năng tiếp cận tư vấn pháp lý. Hiện nay, các phương thức giải quyết tranh chấp truyền thống, bao gồm phương pháp tư pháp và hệ thống giải quyết tranh chấp thay thế, không phải là giải pháp lý tưởng để giải quyết tranh chấp tiêu dùng trong lĩnh vực TMĐT nói riêng và lĩnh vực dân sự nói chung. Do đó, cần có cơ chế trực tuyến để giải quyết tranh chấp của NTD, đảm bảo sự phát triển ổn định của ngành TMĐT Việt Nam.⁷

3 Điều 7 Mục IV Nghị quyết số 27-NQ/TW ngày 09/11/2022 của Ban Chấp hành Trung ương Đảng.

4 Trần Việt Dũng, “Phát triển cơ chế giải quyết tranh chấp trực tuyến thông minh để bảo vệ người tiêu dùng ASEAN”, *Tạp chí Khoa học pháp lý Việt Nam*, số 08(156), 2022, tr. 92, 95, 96.

5 Federico Ast, “When online dispute resolution meets blockchain: The birth of decentralized justice”, *Stanford Journal of Blockchain Law & Policy*, 2021, <https://stanford-jblp.pubpub.org/pub/birth-of-decentralized-justice/release/1>, truy cập ngày 24/01/2023.

6 VNS, “Online hearings necessary to improve court transparency”, Supreme People's Court of the Socialist Republic of Vietnam, 2021, <https://www.toaan.gov.vn/webcenter/portal/spc/news-detail?dDocName=TAND199595>, accessed on 12/12/2023.

7 Tran Viet Dung, Lea Leveau, Khuu Hong Linh, “Developing an online consumer dispute resolution platform in the field of e-commerce in Vietnam: Lessons from the European Union”, *Vietnamese Journal of Legal Sciences*, Vol. 5(2), 2021, tr. 35, <https://doi.org/10.2478/vjls-2021-0013>.

1. Phiên tòa xét xử trực tuyến vụ án dân sự

Phiên tòa trực tuyến là việc tổ chức phiên tòa xét xử vụ án theo trình tự luật định có sử dụng các thiết bị điện tử, liên kết với nhau thông qua môi trường mạng, cho phép đương sự và người tham gia tố tụng khác tham gia phiên tòa tại các điểm cầu, nhưng vẫn bảo đảm trực tiếp theo dõi đầy đủ hình ảnh, âm thanh và tham gia tất cả trình tự, thủ tục tố tụng của phiên tòa bằng lời nói, hành vi tố tụng trực diện, liên tục, công khai, có sự chứng kiến của các chủ thể vào cùng một thời điểm.⁸ Việc tổ chức phiên tòa trực tuyến có thể mang đến sự tiện lợi, nhanh chóng, dễ tiếp cận, dễ trao đổi giữa các bên, đồng thời vừa đáp ứng nhu cầu thực tế của doanh nghiệp và NTD để giảm thiểu chi phí, thời gian cho các bên, và cũng phù hợp với chủ trương của Đảng và Nhà nước trong giải quyết các thủ tục hành chính,⁹ cải cách nền tư pháp.¹⁰

1.1. Thực trạng về quy định và tổ chức phiên tòa xét xử trực tuyến vụ án dân sự ở Việt Nam

Ở Việt Nam, việc tổ chức phiên tòa trực tuyến được thực hiện theo nguyên tắc chung về tổ chức phiên tòa xét xử vụ án được quy định tại Bộ luật Tố tụng hình sự (BLTTHS), Bộ luật Tố tụng dân sự (BLTTDS) và Luật Tố tụng hành chính. Nghị quyết số 33/2021/QH15 ngày 12/11/2021 của Quốc hội quy định Tòa án nhân dân (TAND) được tổ chức phiên tòa trực tuyến để xét xử sơ thẩm, xét xử phúc thẩm vụ án hình sự, dân sự, hành chính có tính tiết, tính chất đơn giản; tài liệu, chứng cứ trong hồ sơ vụ án rõ ràng, trừ các trường hợp sau đây: vụ án hình sự, dân sự, hành chính liên quan đến bí mật nhà nước; vụ án hình sự về một trong các tội xâm phạm an ninh quốc gia quy định tại Chương XIII của Bộ luật Hình sự; vụ án hình sự về một trong các tội phá hoại hòa bình, chống loài người và tội phạm chiến tranh quy định tại Chương XXVI của Bộ luật Hình sự. Việc tổ chức phiên tòa trực tuyến phải tuân thủ các quy định của pháp luật; bảo đảm an ninh, an toàn thông tin mạng và các điều kiện cơ sở vật chất, kỹ thuật; bảo đảm sự tôn nghiêm của phiên tòa.

Bên cạnh đó, để nhanh chóng tổ chức thực hiện có hiệu quả Nghị quyết số 33/2021/QH15 thì Tòa án nhân dân tối cao (TANDTC), Viện kiểm sát Nhân dân Tối cao, Bộ Công an, Bộ Quốc phòng, Bộ Tư pháp đã ban hành Thông tư liên tịch số 05/TTL-TANDTC-VKSNDTC-BCA-BQP-BTP ngày 15/12/2021 quy định chi tiết và hướng dẫn thi hành tổ chức phiên tòa trực tuyến (viết tắt là Thông tư liên tịch số 05). Khi đánh

8 Khoản 2 Điều 1 Nghị quyết số 33/2021/QH15 của Quốc hội về tổ chức phiên tòa trực tuyến.

9 Nghị quyết số 52-NQ/TW ngày 27/9/2019 của Bộ Chính trị về một số chủ trương, chính sách chủ động tham gia cuộc Cách mạng công nghiệp lần thứ tư.

10 Tại Điều 7 Mục IV của Nghị quyết số 27-NQ/TW ngày 09/11/2022 của Ban chấp hành Trung ương Đảng.

giá tổng thể thì các nội dung Thông tư liên tịch số 05, nhóm tác giả nhận thấy Thông tư này có nội dung còn sơ lược, chỉ gồm 04 điều từ Điều 10 đến Điều 14 và điều chỉnh các vấn đề chung như thành phần tham gia, yêu cầu khi tham gia phiên tòa trực tuyến, phối hợp chuẩn bị phiên tòa trực tuyến, trình tự, thủ tục tại phiên tòa trực tuyến, xử lý tình huống xảy ra tại phiên tòa.¹¹ Tuy nhiên, phiên tòa dân sự có tính chất riêng biệt hơn so với phiên tòa hình sự hay phiên tòa hành chính, vì trong vụ việc dân sự các đương sự có địa vị pháp lý ngang nhau, quyền định đoạt của đương sự mang tính chất cá nhân tự quyết định cao (khởi kiện, rút đơn khởi kiện, thỏa thuận,...). Vì vậy, nội dung quy định ở Thông tư liên tịch số 05 bao hàm các quy định chung cho cả ba loại thủ tục tố tụng này là chưa hợp lý.

Trong công tác xét xử trên thực tế, tính từ ngày 01/01/2022 đến hết tháng 8/2023, trên cả nước, Tòa án đã tổ chức xét xử trực tuyến được 9.263 vụ án, trong đó các vụ án hình sự là 7.197 vụ, hành chính 643 vụ, dân sự 436 vụ, hôn nhân và gia đình 164 vụ, lao động, kinh doanh thương mại 18 vụ, các loại vụ việc khác 807 vụ. Cả nước đã có 691 Tòa án đã tổ chức phiên tòa xét xử trực tuyến (3 TAND cấp cao; 63 TAND cấp tỉnh và 625 TAND cấp huyện).¹²

Dù vậy, thách thức về kỹ thuật khi tổ chức phiên tòa trực tuyến cũng không nhỏ. Thứ nhất, phương cách tương tác giữa Thẩm phán, các bên và luật sư trong phiên tòa trực tuyến cần được thay đổi trong bối cảnh mới, vì việc thiết kế và bố trí phòng xử án có nhiều khác biệt giữa phiên tòa trực tiếp với phiên tòa trực tuyến. Thứ hai, về cơ sở vật chất, hạ tầng công nghệ thông tin hiện chỉ được trang bị ở TANDTC, TAND TP. Hồ Chí Minh, các TAND còn lại hạ tầng công nghệ thông tin rất yếu kém, lạc hậu, chưa đảm bảo đủ cơ sở hạ tầng để tổ chức phiên tòa trực tuyến như hệ thống chiếu sáng, hệ thống đường truyền và thiết bị mạng, hệ thống âm thanh, thiết bị hiển thị hình ảnh, thiết bị giải mã tín hiệu, thiết bị camera ghi hình, máy chiếu vật thể, thiết bị lưu điện theo đúng hướng dẫn tại Quyết định số 50/QĐ-TANDTC ngày 14/3/2022 của TAND tối cao.¹³ Thứ ba, nguồn nhân lực chuyên trách công nghệ thông tin ở TAND địa phương chủ yếu là kiêm nhiệm nên ảnh hưởng đáng kể đến công tác triển khai ứng dụng công nghệ thông tin.¹⁴

11 Lê Thị Minh Ngọc, *Giải quyết vụ án dân sự bằng phương thức trực tuyến: Kinh nghiệm của một số Quốc gia đối với Việt Nam*, Luận văn thạc sĩ, Trường Đại học Luật TP. Hồ Chí Minh, 2022, tr. 66.

12 Vy Anh, “Xét xử trực tuyến: Bước đột phá trong cải cách tư pháp của hệ thống Tòa án”, *Cơ quan Trung ương Đảng cộng sản Việt Nam*, 2023, <https://dangcongsan.vn/phap-luat/xet-xu-truc-tuyen-buoc-dot-pha-trong-cai-cach-tu-phap-cua-he-thong-toa-an-630323.html>, truy cập ngày 12/1/2024.

13 Tòa án nhân dân tối cao, “Báo cáo số 17/BC-TANDTC ngày 09/7/2021 về công tác ứng dụng công nghệ thông tin trong các hoạt động của Tòa án và định hướng xây dựng Tòa án điện tử”, tại Hội nghị: *Chuyển đổi số và định hướng xây dựng Tòa án điện tử đáp ứng yêu cầu cải cách tư pháp*, Hà Nội, ngày 14/7/2021, tr. 7.

14 Như trên.

1.2. Kinh nghiệm nước ngoài về xét xử trực tuyến vụ án dân sự

Kinh nghiệm của các quốc gia đã xét xử trực tuyến cho thấy có hai cơ chế xây dựng hạ tầng pháp lý cho hoạt động này: một là xây dựng đạo luật riêng về tố tụng điện tử, hai là giao cho TANDTC quy định, hướng dẫn thực hiện.

Tại Trung Quốc, Điều 4 Quy tắc về tố tụng trực tuyến TAND (viết tắt là Quy tắc) và có hiệu lực từ ngày 01/8/2021 quy định: “Khi tiến hành tố tụng trực tuyến, Tòa án nhân dân phải được sự đồng ý của các bên và thông báo về việc áp dụng các liên kết cụ thể, các hình thức chính, quyền và nghĩa vụ, hậu quả pháp lý và phương thức hoạt động của tố tụng trực tuyến”.¹⁵ Quy định nêu trên thể hiện tương đối chung căn cứ tiến hành thủ tục tố tụng nói chung và xét xử nói riêng bằng phương thức trực tuyến. Đồng thời, Điều 3 Quy tắc cũng nêu: “TAND có thể áp dụng tố tụng trực tuyến đối với các trường hợp sau đây sau khi xem xét toàn diện hoàn cảnh vụ án, nguyện vọng của các bên, điều kiện kỹ thuật và các yếu tố khác...”. Bên cạnh đó, Tòa án Trung Quốc cũng có thẩm quyền chuyển xét xử vụ án trực tuyến sang xét xử vụ án trực tiếp khi xuất hiện tình huống không đáp ứng quy định trên trong quá trình tố tụng, mà các hoạt động tố tụng đã hoàn thành bằng hình thức trực tuyến vẫn có hiệu lực pháp luật. Ngoài ra, Quy tắc này cũng xác định những trường hợp sau không được xét xử trực tuyến: (i) các bên đương sự đều tỏ rõ nguyện vọng không đồng ý hoặc một bên đương sự không đồng ý và có lý do chính đáng; (ii) các bên đương sự đều không có đầy đủ điều kiện về kỹ thuật và năng lực để tiến hành xét xử trực tuyến; (iii) cần thiết phải xác định nhân thân, đối chiếu bản gốc, vật gốc bằng xét xử trực tiếp; (iv) tình tiết vụ án phức tạp, có nhiều tài liệu chứng cứ, áp dụng xét xử trực tuyến không có lợi cho việc làm rõ sự thực và áp dụng pháp luật; (v) vụ án có liên quan đến an ninh quốc gia, bí mật nhà nước; (vi) vụ án có tầm ảnh hưởng xã hội sâu rộng, được sự quan tâm rộng rãi của quần chúng nhân dân; (vii) các trường hợp TAND nhận thấy không thích hợp xét xử trực tuyến khác.

Kinh nghiệm của Hoa Kỳ trong thực hiện công tác chuyển đổi xét xử trực tiếp sang xét xử trực tuyến và công tác số hóa các thủ tục tố tụng có nhiều điểm đáng lưu ý và học tập. Hình thức tham gia của những người có vai trò tại phiên xét xử sẽ do các bang toàn quyền quyết định. Quy tắc tố tụng dân sự liên bang cũng quy định rằng “Tòa án có thể cho phép truyền đồng thời (trực tiếp) lời khai công khai tại Tòa án từ một địa điểm khác” nhưng chỉ khi “vì lý do chính

15 SPC releases rules on online litigation of courts, https://english.bjinternetcourt.gov.cn/2021-06/22/c_377.htm, truy cập ngày 24/2/2023.

đáng trong những trường hợp thuyết phục và với các biện pháp bảo vệ thích hợp” (điểm a Quy tắc 43 Quy tắc tố tụng dân sự liên bang Hoa Kỳ). Đơn cử, trong vụ việc nguyên đơn là *Gould Electronics Inc.* kiện Ủy ban Đường bộ Quận Livingston, Tòa án Quận Hoa Kỳ đã nhận định rằng: “Sau khi xác định rằng Quy tắc Liên bang cho phép Tòa án tiến hành xét xử thông qua hội nghị truyền hình, Tòa án tiếp theo sẽ xem xét các trường hợp mà các biện pháp đó là phù hợp. Như đã nêu ở trên, Quy tắc 43(a) chỉ cho phép lấy lời khai bằng cách truyền tải đồng thời vì lý do chính đáng trong những trường hợp có tính thuyết phục. Việc xác định liệu lý do chính đáng và hoàn cảnh thuyết phục có tồn tại hay không là vấn đề tùy theo quyết định của Tòa án. Quyền quyết định này còn được bổ sung thêm bởi “thẩm quyền rộng của Tòa án trong việc xác định cách thức đưa ra bằng chứng” theo Quy tắc Chứng cứ Liên bang”.¹⁶

Tại Đức, mục 128a của BLTTDS nước này cho phép thực hiện các phiên điều trần tranh luận bằng hình ảnh và âm thanh. Cụ thể, để thực hiện phiên điều trần nghe nhìn theo điều mục này cần có quyết định của Tòa án. Quyết định này cho phép một bên tham gia tố tụng (hoặc có thể là nhiều bên) kết nối âm thanh trực quan từ một nơi khác ngoài phòng xử án, địa điểm phát sóng. Việc này được thực hiện theo yêu cầu của các bên tham gia tố tụng hoặc do quy định của luật.¹⁷

Nhìn chung, có 2 xu hướng về căn cứ tiến hành phiên tòa trực tuyến là: (i) quy định rõ thẩm phán có thẩm quyền quyết định việc tiến hành phiên tòa bằng phương thức trực tuyến nếu xét thấy vụ việc có tính chất phù hợp và hoàn cảnh cần thiết để tiến hành trực tuyến mà vẫn bảo đảm các quyền tố tụng của người tham gia tố tụng; (ii) không có quy định rõ ràng về vấn đề thẩm quyền, nhưng Tòa án vẫn có thể áp dụng các nguyên tắc cơ bản trong tố tụng (chẳng hạn như nguyên tắc tranh tụng, nguyên tắc xét xử công khai, nguyên tắc bình đẳng trước pháp luật,...) vào quá trình giải quyết tranh chấp trực tuyến.

1.3. Kiến nghị hoàn thiện quy định và giải pháp thực thi pháp luật tại Việt Nam

Thứ nhất, cần bổ sung quy định phương thức tổ chức phiên tòa trực tuyến hoặc kết hợp trực tiếp và trực tuyến tại Điều 223 BLTTDS năm 2015 và bổ sung quy định về căn cứ tiến hành phiên tòa trực tuyến.

16 *Gould Electronics Inc. v. Livingston County Road Commission*, No. 17-11130, 470 F.Supp.3d 735 (Southern Division, June 30, 2020).

17 Beiten Burkhardt, “Coronavirus & courts: Crisis as a chance for video hearings in accordance with section 128a German Code of Civil Procedure (ZPO)”, <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=85b801ff-1019-4ef1-bfd9-7306aa323a6b>, truy cập ngày 12/01/2024.

Cụ thể, cần bổ sung vào BLTTDS năm 2015 điều luật về “căn cứ tiến hành phiên tòa bằng phương thức trực tuyến”, trong đó ghi nhận “căn cứ tiến hành phiên tòa bằng phương thức trực tuyến theo quyết định của Thẩm phán hoặc thỏa thuận giữa các bên đương sự”. Tương ứng, khoản 1 Điều 220 BLTTDS năm 2015 cũng cần bổ sung “thẩm quyền của Thẩm phán quyết định về phương thức tiến hành phiên tòa xét xử sơ thẩm”.

Thứ hai, cần hoàn thiện khung pháp lý đặc thù cho phiên tòa xét xử trực tuyến VADS. Cụ thể: (i) khung pháp luật cần thiết để đảm bảo quyền được xét xử công bằng và tạo điều kiện tốt nhất để công chúng và truyền thông có thể tiếp cận được quá trình xét xử; (ii) pháp luật tố tụng dân sự cần nêu rõ những yêu cầu, điều kiện mà thẩm phán phải xem xét làm căn cứ nhằm lựa chọn phương thức phù hợp, bởi có xảy ra trường hợp thẩm phán lạm quyền nếu được toàn quyền quyết định phương thức tiến hành phiên tòa. Mặt khác, quyền quyết định và tự định đoạt của các bên đương sự theo quy định tại Điều 5 BLTTDS năm 2015 của Việt Nam cho phép đương sự thể hiện sự tự do ý chí của mình bằng việc tự mình lựa chọn quyết định các hành vi tố tụng (việc khởi kiện, yêu cầu, cung cấp chứng cứ) nhằm bảo vệ quyền, lợi ích hợp pháp của mình trong quá trình giải quyết vụ việc dân sự, nhưng không quy định đương sự có các quyền lựa chọn hay quyết định về thủ tục tố tụng như địa điểm tiến hành, ngôn ngữ, phương thức tiến hành.

Thứ ba, về giải pháp nhằm thực thi quy định, trước mắt, TANDTC cần chỉ đạo các Tòa án cấp sơ thẩm tại các tỉnh thành tăng cường thực hiện phiên tòa xét xử sơ thẩm trực tuyến các vụ án, vụ việc có tình tiết đơn giản, chứng cứ rõ ràng (không phức tạp về chứng cứ và nghĩa vụ chứng minh), có giá trị tài sản không lớn. Trong tương lai, TANDTC cần đánh giá và tổng kết thực tiễn, sau đó sẽ mở rộng hơn các vụ án, vụ việc có thể được giải quyết trực tuyến. Bên cạnh đó, TANDTC cần tăng cường công tác phân bổ nguồn kinh phí cho Tòa án nhân dân các cấp, đồng thời Tòa án địa phương cũng cần tranh thủ sự hỗ trợ của chính quyền từ nguồn ngân sách địa phương để đầu tư cơ sở vật chất, thiết bị xét xử trực tuyến, đảm bảo đồng bộ về công nghệ, đường truyền theo đúng yêu cầu kỹ thuật. Về kinh phí sử dụng chi đầu tư đầu tư cơ sở vật chất, thiết bị xét xử trực tuyến cho hệ thống TAND các cấp, thì nhóm tác giả đề xuất là Quốc hội, Chính phủ cần cân nhắc bổ sung vào nội dung chi thường xuyên từ ngân sách Nhà nước toàn bộ chi phí đầu tư cơ sở vật chất, thiết bị xét xử trực tuyến cho hệ thống TAND các cấp trong 10 năm đầu.

2. Xác định loại vụ án dân sự bảo vệ người tiêu dùng áp dụng thủ tục xét xử trực tuyến

Theo nghiên cứu thị trường TMĐT nửa đầu năm 2022 của công ty nghiên cứu dữ liệu Metric, Việt Nam đang trở thành thị trường thương mại điện tử lớn thứ hai Đông Nam Á, chỉ sau Indonesia. Mức độ phát triển của thị trường TMĐT tại Việt Nam đang diễn ra rất nhanh.¹⁸ Điều này làm phát sinh nhiều tranh chấp giữa doanh nghiệp và NTD, nhưng vì nhiều lý do khác nhau mà các Tòa án gặp nhiều khó khăn khi giải quyết do số lượng khiếu kiện nhiều và giá trị giao dịch thấp trong khi chi phí kiện tụng cao.¹⁹ Hiện nay, chỉ có TP. Hồ Chí Minh là đơn vị dẫn đầu cả nước về xét xử trực tuyến, cụ thể là từ ngày 01/01/2022 đến ngày 30/9/2023, đã có 417 phiên tòa trực tuyến được xét xử, trong đó TAND TP. Hồ Chí Minh xử 65 phiên và quận, huyện xử 352 phiên.²⁰ Từ các phân tích nêu trên, việc nghiên cứu vận dụng phương thức xét xử trực tuyến trong giải quyết VADS BVQLNTD là rất cần thiết, đáp ứng nhu cầu của thực tiễn và Luật BVQLNDT năm 2023 đặt ra. Do đó, việc nghiên cứu vận dụng phương thức xét xử trực tuyến trong giải quyết VADS BVQLNTD là rất cần thiết.

2.1. Quy định pháp luật về xét xử trực tuyến vụ án dân sự bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng

Về mặt văn bản, đã có quy định về xét xử trực tuyến VADS²¹ là giai đoạn cuối cùng của giải quyết tranh chấp dân sự bằng phương thức trực tuyến.²² Khoản 2 Điều 3 Thông tư liên tịch số 05 quy định: “Đối với vụ án giải quyết theo thủ tục rút gọn, thì trong thời hạn chậm nhất 02 ngày, trước khi ra quyết định đưa vụ án ra xét xử, Thẩm phán được phân công chủ tọa phiên tòa phải xem xét giải quyết như sau: a) Đánh giá vụ án có thuộc hoặc không thuộc trường hợp được tổ chức phiên tòa trực tuyến quy định tại khoản 1 Điều 1 Nghị quyết số 33/2021/QH15;...”, và theo khoản 1 Điều 1 Nghị quyết số 33/2021/QH15 thì “TAND được tổ chức phiên tòa trực tuyến để xét xử sơ thẩm, xét xử phúc thẩm vụ án ..., dân sự, ... có tình tiết, tính chất đơn giản; tài liệu, chứng cứ trong hồ sơ vụ án rõ ràng, trừ

18 Nguyễn Thị Thu Thảo, “Sự chuyển đổi của giải quyết tranh chấp thay thế: Từ hình thức truyền thống sang giải quyết tranh chấp trực tuyến”, *Tạp chí Khoa học pháp lý Việt Nam*, số 07(167), 2023, tr. 71-72.

19 Colin Rule, Vikki Rogers & Louis Del Duca, “Designing a global consumer online dispute resolution (ODR) system for cross-border small value-high volume claims-OAS developments”, *Uniform Commercial Code Law Journal*, Vol. 42, 2010, tr. 221, 223.

20 Sỹ Hồng Nam, Lê Thị Nhân, “Kinh nghiệm trong giải quyết tranh chấp dân sự theo phương thức trực tuyến tại Tòa án Việt Nam”, Hội thảo: *Chia sẻ kinh nghiệm và kỹ năng giải quyết tranh chấp dân sự tại Tòa án bằng phương thức trực tuyến*, do Học viện Tư pháp và Bộ tư pháp, Cộng hòa Liên bang Đức tổ chức trực tuyến ngày 17/10/2023 tại Hà Nội và CHLB Đức, tr. 3.

21 Nghị quyết số 33/2021/QH15 và Thông tư liên tịch số 05/2021/TTLT-TANDTC-VK-SNDTC-BCA-BQP-BTP.

22 Sỹ Hồng Nam, Lê Thị Nhân, *tlđd*, tr. 2.

các trường hợp sau đây: a) Vụ án ..., dân sự, ... liên quan đến bí mật nhà nước;...” Tổng hợp các quy định kể trên, việc tổ chức phiên tòa trực tuyến hoàn toàn có thể được áp dụng đối với thủ tục rút gọn VADS nói chung, mà “có tính tiết, tính chất đơn giản; tài liệu, chứng cứ trong hồ sơ vụ án rõ ràng”. Vậy câu hỏi đặt ra là, VADS về bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng (BVQLNTD) có quy định áp dụng thủ tục rút gọn có được vận dụng các quy định về tổ chức xét xử trực tuyến nêu trên để giải quyết hay không?

Điều 70 Luật BVQLNTD năm 2023 xác định Tòa án là chủ thể được giao thẩm quyền “giải quyết VADS về BVQLNTD theo trình tự, thủ tục quy định tại BLTTDS” (khoản 1). Trong đó, VADS về BVQLNTD được xác định có hai dạng áp dụng thủ tục rút gọn để giải quyết, gồm: (i) VADS về BVQLNTD có giá trị giao dịch dưới 100 triệu đồng (khoản 2); (ii) VADS về BVQLNTD không thuộc trường hợp quy định tại khoản 2 điều này (khoản 3).

Đối với loại VADS về BVQLNTD không thuộc trường hợp tại khoản 2 Điều 70 Luật BVQLNTD năm 2023, loại VADS này được khoản 3 Điều 70 Luật BVQLNTD năm 2023 dẫn chiếu đến khoản 1 Điều 317 của BLTTDS năm 2015 để giải quyết theo thủ tục rút gọn. Các quy định này đã làm rõ rằng đối với loại VADS về BVQLNTD không thuộc trường hợp quy định tại khoản 2 Điều 70 Luật BVQLNTD năm 2023 mà đáp ứng đủ điều kiện để giải quyết theo thủ tục rút gọn theo khoản 1 Điều 317 của BLTTDS năm 2015, Thẩm phán có thể áp dụng các quy định tại khoản 2 Điều 3 Thông tư liên tịch số 05, và khoản 1 Điều 1 Nghị quyết số 33/2021/QH15 để tổ chức phiên xét xử trực tuyến.

Đối với loại VADS về BVQLNTD có giá trị giao dịch dưới 100 triệu đồng, khoản 2 Điều 70 Luật BVQLNTD năm 2023 quy định: “VADS về BVQLNTD có giá trị giao dịch dưới 100 triệu đồng thì được giải quyết theo thủ tục rút gọn mà không phải đáp ứng các điều kiện quy định tại khoản 1 Điều 317 của BLTTDS.” Thực chất quy định về “giao dịch có giá trị dưới 100 triệu đồng” không là vấn đề xa lạ và quy định này có thể tìm thấy ở điểm c Điều 41 Luật BVQLNTD năm 2010. Tuy nhiên, khoản 1 Điều 1 Nghị quyết số 33/2021/QH15 đã không ghi nhận rõ thẩm quyền cho Tòa án áp dụng xét xử trực tuyến cho loại VADS tranh chấp giao dịch có giá ngạch thấp (như tranh chấp giao dịch có giá trị dưới 100 triệu đồng) để BVQLNTD.

Thực tiễn công tác xét xử cho thấy các vụ khởi kiện BVQLNTD ở Việt Nam còn rất ít, nhưng không có nghĩa số vụ việc xâm phạm quyền lợi của NTD là không nhiều.²³ Theo báo cáo tổng kết thi hành Luật

23. Tưởng Duy Lượng, *Pháp luật dân sự và thực tiễn xét xử*, Nxb. Chính trị Quốc gia Sự Thật, Hà Nội, 2018, tr. 451.

BVQLNTD năm 2010 của Bộ Công Thương và tổng kết Ủy ban Khoa học, Công nghệ và Môi trường của Quốc hội, trong thời gian thực thi Luật BVQLNTD và BLTTDS, hầu như không có VADS về BVQLNTD được giải quyết theo thủ tục rút gọn.²⁴ Có quan điểm đề xuất rằng loại vụ việc chưa dừng tình tiết có thể được áp dụng thủ tục rút gọn để giải quyết nên gồm: (i) vụ kiện có chứng cứ rõ ràng mà bị đơn không phản đối trách nhiệm ngoài hợp đồng hoặc thừa nhận nghĩa vụ phát sinh từ hợp đồng; (ii) tranh chấp được các bên lựa chọn giải quyết theo thủ tục tố tụng dân sự rút gọn; (iii) tranh chấp có giá ngạch thấp hoặc giá trị giao dịch dưới 100 triệu đồng, thì áp dụng theo cơ chế xét xử 01 lần.²⁵

Tóm lại, quy định pháp luật đã ghi nhận loại VADS đủ điều kiện áp dụng thủ tục rút gọn thì sẽ được áp dụng phương thức xét xử trực tuyến VADS. Tuy nhiên, về mặt thực tiễn xét xử, hầu như các VADS BVQLNTD ở Việt Nam chưa được chú trọng để áp dụng thủ tục rút gọn, chưa nói đến được áp dụng phương thức trực tuyến để xét xử.

2.2. Kinh nghiệm nước ngoài về xác định loại vụ án dân sự bảo vệ người tiêu dùng áp dụng thủ tục xét xử trực tuyến

Tại Hoa Kỳ, Tòa án có quyền quyết định áp dụng xét xử sơ thẩm qua hội nghị truyền hình (*videoconference*) đối với VADS như về môi trường, tranh chấp của NTD... ngay cả khi các bên có sự phản đối, miễn là Tòa án tự mình có thể chứng minh được các yếu tố về tình tiết thuyết phục mà các bên đã thừa nhận, khả năng đáp ứng các quyền tố tụng của các bên và hoàn cảnh không thể hoãn phiên tòa nên buộc phải xét xử trực tuyến. Bên cạnh đó, chi phí tố tụng chi trả trong phiên xét xử sơ thẩm qua hội nghị truyền hình cũng được tính đến để buộc nguyên đơn nộp tạm ứng trước. Chẳng hạn, trong vụ việc nguyên đơn là *Gould Electronics Inc.* kiện Ủy ban Đường bộ Quận Livingston liên quan đến tranh chấp về môi trường, Tòa án Quận thông báo cho các bên về xu hướng tiến hành xét xử qua hội nghị trực tuyến do đại dịch COVID-19 nhưng nguyên đơn và bị đơn có đơn phản đối việc tiến hành xét xử bằng phương thức trực tuyến. Cụ thể, nguyên đơn cho rằng: (i) việc tiến hành phiên tòa xét xử qua hội nghị truyền hình sẽ vi phạm quyền theo đúng thủ tục tố tụng trong việc tranh luận các bên tại phiên tòa và kiểm tra chéo các nhân chứng; (ii) làm giảm khả năng truyền đạt các chủ đề kỹ thuật, phức tạp, bao gồm cả lời khai của các chuyên gia, một cách hiệu quả và dễ hiểu; (iii)

24 Lan Hương, “Áp dụng thủ tục rút gọn để giải quyết vụ án dân sự sẽ bảo vệ tốt hơn quyền lợi người tiêu dùng”, *Cổng thông tin điện tử Quốc hội Việt Nam*, 2023, <https://quochoi.vn/hoatdongcuquochoi/cackyhoppquochoi/quochoikhoaxIII/Pages/danh-sach-ky-hop.aspx?ItemID=73138&CategoryId=0>, truy cập ngày 16/3/2023.

25 Đặng Thanh Hoa, *Giải quyết tranh chấp giữa người tiêu dùng với tổ chức, cá nhân kinh doanh bằng thủ tục rút gọn trong tố tụng dân sự*, Đề tài NCKH cấp trường, Trường ĐH Luật TP. Hồ Chí Minh, 2012, tr. 83, 84.

phản đối cuối cùng của nguyên đơn liên quan đến khả năng quá trình tố tụng có thể bị cản trở bởi “trục trặc” kỹ thuật.

Tuy nhiên, Tòa án Quận đã nhận định rằng: (i) việc tiến hành toàn bộ phiên tòa xét xử thông qua hội nghị truyền hình được chứng minh bằng các tình tiết thuyết phục; (ii) tiến hành xét xử thông qua hội nghị truyền hình sẽ không vi phạm các quyền về thủ tục tố tụng hợp pháp của nguyên đơn; (iii) tiến hành xét xử thông qua hội nghị truyền hình sẽ không làm giảm khả năng của nguyên đơn trong việc truyền đạt vấn đề công nghệ, phức tạp; và (iv) khả năng rằng phiên tòa xét xử được tiến hành thông qua hội nghị truyền hình có thể bị cản trở bởi những khó khăn về công nghệ, nhưng sự kiện đó không thể buộc hoãn phiên tòa thêm nữa để tiến hành thủ tục trực tiếp. Do đó, Tòa án Quận đã bác bỏ sự phản đối việc tiến hành xét xử bằng phương thức trực tuyến của các bên.²⁶

Trong một vụ việc khác, nguyên đơn là NTD – Mims đơn khởi kiện để yêu cầu bồi thường thiệt hại và đền bù công bằng, vì cho rằng bị đơn đã vi phạm luật liên bang nhiều lần, sử dụng hệ thống quay số điện thoại tự động hoặc giọng nói được ghi âm trước hoặc nhân tạo để gọi vào điện thoại di động của Nguyên đơn mà không có sự đồng ý của nguyên đơn. Trong vụ việc này, Tòa án sơ thẩm và phúc thẩm đã thực hiện xét xử trực tuyến và đã ra phán quyết bác bỏ yêu cầu của nguyên đơn vì thiếu thẩm quyền xét xử đối tượng. Tuy nhiên, Tòa án tối cao Hoa Kỳ đã trả lại vụ án để xét xử lại, đây là phán quyết có lợi cho nguyên đơn. Sau đó nguyên đơn yêu cầu Tòa xem xét bị đơn trả 1000 USD cho công nghệ hội nghị truyền hình được sử dụng trong các lời khai. Tuy nhiên, bị đơn phản đối vì đó không phải là chi phí cho hội nghị truyền hình. Tòa đã chấp nhận một phần yêu cầu và bác bỏ một phần yêu cầu của nguyên đơn. Vụ việc này cho thấy các tình tiết tranh chấp về bồi thường thiệt hại do xâm hại đời tư, đời sống cá nhân được đưa ra xét xử trực tuyến thông qua hội nghị truyền hình, thậm chí đôi bên còn tranh chấp đến chi phí đã được tạm ứng án phí để tổ chức thực hiện phiên tòa xét xử trực tuyến.²⁷

Tại một số quốc gia khác, việc giải quyết tranh chấp cũng được đẩy mạnh công tác xét xử thông qua phương thức trực tuyến, không còn gói gọn trong phạm vi hình sự mà đã mở rộng phạm vi dân sự, thương mại, lao động (các tranh chấp liên quan đến tiền lương và sa thải, tranh chấp cộng đồng, các yêu cầu bảo vệ khỏi hành vi quấy rối trên không gian mạng). Trong đó, có các vụ án về BVQLNTD có giá ngạch thấp với mức định lượng giá trị tranh chấp hoặc bồi thường cụ thể, ít phức tạp không gây tranh cãi về các điểm luật hoặc các loại tranh chấp phổ biến

26 *Gould Electronics Inc. v. Livingston County Road Commission, tldd.*

27 *Mims v. Arrow Financial Services, LLC, tldd.*

liên quan đến hàng hóa, dịch vụ hoặc hợp đồng đối với NTD. Ví dụ, tại Úc, Tòa án hoặc thẩm phán của Tòa án Liên bang Úc có thể chấp nhận yêu cầu hoặc áp đặt việc sử dụng phương thức trực tuyến trong giải quyết các tranh chấp ít phức tạp liên quan đến nhiều vấn đề dân sự khác nhau, bao gồm các tranh chấp liên quan đến bảo vệ quyền lợi NTD.²⁸ Ở Singapore, trong số các VADS thuộc trường hợp được Tòa án xét xử trực tuyến, gồm các vụ kiện nhỏ (yêu cầu bồi thường lên tới 30.000 USD, các loại tranh chấp phổ biến liên quan đến hàng hóa, dịch vụ hoặc hợp đồng thuê nhà không quá hai năm).²⁹

2.3. Kiến nghị hoàn thiện quy định về xét xử trực tuyến vụ án dân sự bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng tại Việt Nam

Việc xác định vụ án có hay không thuộc trường hợp tổ chức phiên tòa trực tuyến (theo khoản 1 Điều 1 Nghị quyết số 33/2021/QH15 và Điều 3 Thông tư liên tịch số 05) là do thẩm phán quyết định sau khi nghiên cứu hồ sơ trong giai đoạn chuẩn bị xét xử. Tuy nhiên, việc thẩm phán xác định, đánh giá tiêu chí để mở phiên tòa trực tuyến còn có sự lúng túng do quy định của điều luật chưa cụ thể, rõ ràng chỉ có thể suy đoán từ những quy định khác trên cơ sở nhận thức chủ quan của từng thẩm phán, có thẩm phán cho rằng vụ án là có tình tiết, tính chất đơn giản, có thẩm phán khác cho rằng không đơn giản.³⁰ Trong tranh chấp dân sự về BVQLNTD, trước đây khoản 1 Điều 317 BLTTDS năm 2015 và khoản 2 Điều 41 Luật BVQLNTD năm 2010 quy định điều kiện để giải quyết VADS theo thủ tục rút gọn khá chung chung là “tình tiết đơn giản, quan hệ pháp luật rõ ràng” hoặc “giá trị giao dịch dưới 100 triệu đồng”, nên gây khó khăn trong quá trình Tòa án áp dụng pháp luật. Hiện nay, khoản 2 Điều 70 Luật BVQLNTD năm 2023 đã được Quốc hội sửa đổi theo hướng khẳng định rõ bất kỳ giao dịch có giá trị giao dịch dưới 100 triệu đồng mặc nhiên được giải quyết theo thủ tục rút gọn, mà không cần xét đến tính chất phức tạp hay không phức tạp về tình tiết vụ án. Như vậy, khoản 2 Điều 70 Luật BVQLNTD năm 2023 mang đặc tính rõ ràng, cách hiểu cũng đồng nhất về quan điểm khi áp dụng thủ tục rút gọn đối với các giao dịch có giá trị dưới 100 triệu đồng trong tranh chấp tiêu dùng.

Với những phân tích nêu trên, nhóm tác giả kiến nghị Quốc hội xem xét sửa đổi khoản 1 Điều 1 Nghị quyết số 33/2021/QH15 theo hướng bổ sung thẩm quyền cho “TAND được tổ chức phiên tòa trực tuyến để

28 The Law Library of Congress, Global Legal Research Directorate, *Virtual civil trials*, LL File No. 2020-018927, April 2020, tr. 2.

29 Government of Singapore, “Small claims”, *Singapore Courts*, <https://www.judiciary.gov.sg/civil/small-claims>, truy cập ngày 12/01/2024.

30 Sỹ Hồng Nam, Lê Thị Nhân, *tlđđ*, tr. 4.

xét xử sơ thẩm VADS về BVQLNTD có giá trị giao dịch dưới 100 triệu đồng”. Theo quan điểm của nhóm tác giả, việc mạnh dạn ghi nhận về mặt pháp luật trao thẩm quyền cho thẩm phán quyết định tổ chức phiên tòa xét xử sơ thẩm trực tuyến theo yêu cầu hoặc theo chỉ định VADS về BVQLNTD có giá trị giao dịch dưới 100 triệu đồng mà không cần xét đến yếu tố “vụ án có tình tiết, tính chất đơn giản” là phù hợp với xu hướng quốc tế và khoản 2 Điều 70 Luật BVQLNTD năm 2023. Tuy nhiên trong một số trường hợp, cũng có loại giao dịch dưới 100 triệu đồng nhưng ảnh hưởng đến quyền và lợi ích của cộng đồng (chẳng hạn như giao dịch liên quan đến môi trường, sức khỏe cộng đồng, di sản văn hóa,... mà hậu quả của giao dịch ảnh hưởng đến nhóm người hoặc xã hội nói chung), đòi hỏi Tòa án phải xét xử trực tiếp, công khai để cộng đồng tiếp cận. Do đó, trong tình huống này, theo tác giả Điều 1 Nghị quyết số 33/2021/QH15 cũng cần có quy định loại trừ, “không thực hiện xét xử trực tuyến trong trường hợp giá trị giao dịch dưới 100 triệu đồng mà có ảnh hưởng đến quyền và lợi ích của cộng đồng”. ●

Tài liệu tham khảo

- [1] Tran Viet Dung, Lea Leveau, Khuu Hong Linh, “Developing an online consumer dispute resolution platform in the field of e-commerce in Vietnam: Lessons from the European Union”, *Vietnamese Journal of Legal Sciences*, Vol. 5(2), 2021, <https://doi.org/10.2478/vjls-2021-0013>
- [2] Trần Việt Dũng, “Phát triển cơ chế giải quyết tranh chấp trực tuyến thông minh để bảo vệ người tiêu dùng ASEAN”, *Tạp chí Khoa học pháp lý Việt Nam*, số 08(156), 2022 [trans: Tran Viet Dung, “Developing a smart online dispute resolution mechanism to protect ASEAN consumers”, *Vietnamese Journal of Legal Sciences*, No. 08 (156), 2022]
- [3] Federico Ast, “When online dispute resolution meets blockchain: The birth of decentralized justice”, *Stanford Journal of Blockchain Law & Policy*, 2021
- [4] Colin Rule, Vikki Rogers & Louis Del Duca, “Designing a global consumer online dispute resolution (ODR) system for cross-border small value-high volume claims-OAS developments”, *Uniform Commercial Code Law Journal*, Vol. 42, 2010
- [5] Nguyễn Thị Thu Thảo, “Sự chuyển đổi của giải quyết tranh chấp thay thế: Từ hình thức truyền thống sang giải quyết tranh chấp trực tuyến”, *Tạp chí Khoa học pháp lý Việt Nam*, số 07 (167), 2023 [trans: Nguyen Thi Thu Thao, “The transformation of alternative dispute resolution: From traditional forms to online dispute resolution”, *Vietnamese Journal of Legal Sciences*, Vol. 167(07), 2023]
- [6] The Law Library of Congress, Global Legal Research Directorate, *Virtual civil trials*, LL File No. 2020-018927, April 2020
- [7] Tòa án nhân dân tối cao, “Báo cáo số 17/BC-TANDTC ngày 09/7/2021 về công tác ứng dụng công nghệ thông tin trong các hoạt động của Tòa án và định hướng xây dựng Tòa án điện tử”, tại Hội nghị: *Chuyển đổi số và định hướng xây dựng Tòa án điện tử đáp ứng yêu cầu cải cách tư pháp*, Hà Nội, ngày 14/7/2021 [trans: Supreme People’s Court, “Report No. 17/BC-TANDTC dated July 9, 2021 on the application of information technology in court activities and orientations for building e-Courts”, at the Conference: *Digital transformation and orientations for building e-Courts to meet the requirements of judicial reform*, Hanoi, July 14, 2021]